Приказ књиге: Постидеологије

Пише: Милица Весковић
субота, 13 септембар 2008 17:47

У овом нашем постмодерном добу у којем историји прети да буде превладана, границама да буду разорене, а човечанству да постане јединствено, чини се да су, као никада раније, створени услови за неометано контемплирање и напредак ка истини која ће бити заједничка за сваког, било којој друштвеној групи да припада. Глобализација, која је неизбежан феномен данашњице, чини да мишљење више не буде условљено различитим интересима већ да његов основ постане само оно што преостаје – особине човека заједничке за сваког и свет доступан свима. На тај начин бивају створени услови за напредак ка, ако не апсолутној, а оно бар универзалној истини која ће бити опште прихваћена.

Оваква слика света за аутора књиге која је пред нама у потпуности је погрешна. Ово постмодерно доба, доба у којем су превладане владајуће идеологије прошлог века, комунизам и фашизам, уопште није постало постидеолошко доба окренуто ка универзалним вредностима. Наиме, „и сада, по ко зна који пут, поново пред нама стоји права идеолошка фигура, коју не видимо иако је ту“ (стр. 120). Идеологија, дакле, обележава како прошлост, тако и наше време, само што је она данас, према Милутиновићу, још опаснија јер задире у све сфере друштвеног живота.

Како би сагледали праву природу идеолошког мишљења, које се разликује од, према аутору једино истинског, филозофског, ваља почети од његових корена. Због тога Милутиновић започиње излагањем схватања сазнања и могућности његовог постизања код првих грчких филозофа. Крећући се од Хераклитовог логоса заједничког за све, признања софиста да „ништа објективно не постоји“ (стр. 8) и да је према томе „све идеологија“ (стр. 8), до Платоновог света идеја који је једина апсолутна истина, али до које не можемо доспети већ јој се можемо једино непрекидно приближавати, аутор указује да је идеологија неизбежна и у схватању првих мислилаца, а да је, како ствари стоје, узрок томе људска природа која је заробљена у материјалном свету и сопственим интересима.

Говорећи о интересима и човековој природи, аутор долази и до објашњења саме идеологије. Ради тог циља, он најпре испитује однос биологије и морала с једне стране, а са друге утицај интереса на политику. Потпуно прихватање прве повезаности би уништило слободу и увело детерминизам који би читав морал и сваки став свела на

физиолошке процесе, па би тако у погледу наших одлука и закључака наука ишла испред нас самих. Међутим, утицај појединачних интереса на заступање неког става кључан је за идеологију, па аутор тврди да идеолошко мишљење можемо описати као „мишљење које се не оснива на истини већ на интересима актера“ (стр. 13). Дакле, овако схваћена, идеолошка „истина“ јесте резултат когнитивних особина субјекта, његових психолошких одређености као и социолошких утуцаја, утицаја групе којој припада и интереса које она заступа.
Одбацивање истине и прихватање интереса као врховног принципа можда за само сазнање - ако се помиримо са тим да апсолутна истина не може да се сазна - и не би било тако кобно, бар у моралном погледу. Међутим, оваквим стањем морал бива јако пољуљан када се царство идеологије посматра у друштвеној интеракцији. У том случају, врховни принцип није више истина која тако престаје да буде мерило исправности критеријума оцењивања. Уместо ње, на врху пирамиде наступа „нека материјална инстанца чији се наводни интереси бране“ (стр. 47). Све постаје вредновано на основу овог наметнутог принципа, а оно што није у складу са њим и што би могло да га пољуља, напросто се не помиње. Различитост интереса услед многобројности група чини да универзална истина буде одбачена као непостојећа, да све постане релативно, а слобода мишљења сваког уз претензију на непоречиво важење најшира.

Оно што у оваквој ситуацији постаје забрињавајуће јесте то што идеологије проузрокују, како Милутиновић каже, „невидљиве ратове“. Идеологије су „организован начин да се истина држи у оквирима који су у интересу неке групе“ (стр. 81), а када се другима ускраћује истина, ми их стављамо у „положај поништености“ (стр. 80). На тај начин, други бива анулиран и повезан са свим негативним, заправо, противничка страна, тај „други“ губи све моралне разлике, његови поступци спадају у групу злочиначких, он нема моралних способности нити легитимних ван-моралних интереса. Овај рат без крви, тако, не оскудева ни у једној норми материјалног рата, па иако не одузима живот супротној страни, поништава његово биће одузимајући му сваку вредност. Овај идеолошки рат „не настаје због оружаног рата, него је он један од његових најмалигнијих узрока, и може да се неопажено провуче и у време мира“ (стр. 84).

Све претходно речено може бити илустровано на ситуацији какву данас затичемо у Србији након што су се завршили ратови с краја прошлог века. Интересантна је ситуација у нашој земљи – ради мира са суседима морамо се погледати у очи, суочити се са прошлошћу, прихватити колективну кривицу и достојанствено признати да смо (били) морално неписмени. То је једини начин који припадници тзв. Друге Србије препоручују за излечење народа којем и сами припадају или једини начин да се осветли она Србија од Младеновца ка Орашцу и Аранђеловцу која је, према речима Теофила Панчића које аутор наводи, „у мрклом мраку, као да је тамо и добри Бог сањиво промрмљао 'Лаку ноћ'“ (стр. 113). Оваквим ставом се признаје морална неписменост сопственог народа која уз

причу о колективној кривици признаје и непостојање моралних разлика у оквиру српског народа као и прихватање свега негативног што му се приписује. Такво „признање“ само на погрешан начин води помирењу до скора зараћених народа, „док је у себи наставак рата другим средствима, квази-универзалистичко повлађивање једној страни у рату“ (стр. 86), уз властито поништавање. Дакле, проблем са овим ставовима је у томе „што они не воде крају рата у сфери духа, не воде помирењу, него само репродукују ратну логику, при том је облачећи у лажно морално одело“ (стр. 96).

Као одговор овом доминантном дискурсу „Друге Србије“, Милутиновић каже да се на злочине може „одговорити без појма колективне кривице, може се говорити истина о целини ратова, не мора се властити народ посматрати као морално незрео и не морају се консеквентно поништавати сва колективна права властите стране“ (стр. 96). Подељеност Србије на „Прву“ и „Другу“ Србију, као делове којии су „за“ и „против“ Српства, међутим, не завршава се у овом „суочавању са прошлошћу“, већ је изражена и кроз борбу за очување или одрицање од српског националног идентитета. „Гуча или Егзит?“ јесте питање чији одговор је истовремено и критеријум сврставања у групу оних који ригидно чувају ћирилицу, трубу, пројy и ракију, од оних који се уз дубоко поштовање приклањају евро-атланској култури као нечему универзалном. Први универзално одбацују као туђе и стога лоше, док други затвореност према ономе што долази са Запада посматрају као конзервативизам и непросвећеност. Оба става посматрају свет као да нема универзалних вредности, с тим што се први бори у мору партикуларности, а други би се радо предао „ради мало мира или прикључио онима који тренутно боље пролазе“ (стр. 118). Критикујући и једну и другу страну, Милутиновић каже да се „партикуларно и универзално нити могу нити би их требало раздвајати, јер све што постоји, а има везе са људима, у себи има оба елемента“ (стр. 116).

Тужна судбина Срба није у томе што се не држе сопствене партикуларности или пак, затворено одбацују оно што свет нуди, већ је у томе што ово „постидеолошко“ које је толико богато идеологијама и њиховом оштром борбом користе једино како би себе поништили или како би се погнуте главе и на коленима подвели под материјални интерес оних који на основу моћи спроводе игру по својим правилима. Неки могу рећи да је лако Кејгану (чији текст Крај снова, повратак у историју Милутиновић разматра као пример начина постављања интереса Америке као врховног критеријума исправности) да брани интересе своје земље јер је она симбол моћи и тако довољно јака да учини моралним сваки свој рат и нелегитимни напад. Међутим, оправдање није у малобројности и услед тога немоћи, јер ни Хрватска није велика а опет има Хрватску Радио-телевизију, а ми само Радио-телевизију Србије, Путеве Србије, а ништа српско. У овом „постидеолошком“ свету идеологије, српски народ као да се није снашао и на тај начин, оберучке прихватио да буде поништен и тако постане, формално речено, „празан скуп“ (стр. 84).

Међутим, да се оставимо ове српске проблематике и вратимо проблему идеологије из перспективе аутора. Одбацујући легитимитет свакој идеологији, Милутиновић поставља проблем њене критике која може бити или идеолошка - ако се неко мишљење одбацује као погрешно само из разлога што припада другом - или филозофска, ако се исказ „оповргава преко чињеница које му противречe, независно од тога ко тврди овај исказ“ (стр. 17), па, услед тога што говорник бива игнорисан, добијају се резултати који имају универзалну вредност. Овај други пут, филозофски, једини је легитиман, а како је у савременом свету готово одбачен „време пост-идеологија је време после филозофије“ (стр. 121). Услед тога што се јасно поставља на ову филозофску страну и ускраћује легитимност ономе што се заиста дешава у овом нашем грешном историјском свету, аутору се може поставити питање изводивости апсолутне владавине филозофије у условима које затичемо. Заправо, иако аутор гласа за универзалну истину ослобођену од партикуларних интереса, чини се као да је изложио стање ствари које залагање за овако нешто чини празним. Универзалност никада у историји није заузела трон, већ је увек била избачена интересима група које су имале моћ. Између Егзита и Гуче аутор бира и једно и друго, али не поставља питање да ли икакав избор постоји у Америци која бирајући партикуларно бира своје, а бирајући универзално опет бира своје. Реално стање је такво да моћ чини идеологију неприкосновеном, а борба за универзалност остаје узалудна.

Морал је исти за све, добро и истинито имају апсолутно важење. Међутим, заробљени у овоземаљском свету ми заувек остајемо у Платоновој пећини. Прихватајући ауторово тумачење ове Платонове алегорије према коме „пећина остаје као могућност у којој се може остати, али постоји и излажење из ње“ (стр. 9), можемо рећи да је наравно најбоље из ње изаћи и да се морамо трудити да то учинимо. Међутим, проблем је у томе што се може догодити да док се трудимо да досегнемо свет идеја, да у тој незаинтересованости за оно што се у пећини дешава не приметимо дива који нам стоји иза леђа и прети да нас прогута. Овим не дајем предност идеологији у односу на истину, само упућујем на то да преданост тражењу универзалних вредности може учинити да услед природе реалног света можемо нестати у налету моћних који на најбољи начин искоришћавају његова правила. Шта нам вреди да се жртвујемо зарад истине, ако нас убију пре него што до ње доспемо? „Истина је лепа, али тешка“, рекао је Платон у једном од својих дијалога. И јесте лепа и треба јој тежити, али не у бунилу већ са пуном свешћу о природи света који нас окружује.